

- ²³ Дигесты Юстиниана. – Т. IV. – С. 155.
²⁴ Дигесты Юстиниана. – Т. VII. – Полутом 2. – С. 479.
²⁵ Загурский Л. Н. Вказана праця. – С. 113.
²⁶ Дигесты Юстиниана. – Т. IV. – С. 102.
²⁷ Там само. – С. 103.
²⁸ Дигесты Юстиниана. – Т. I. – С. 127.
²⁹ Дигесты Юстиниана. – Т. IV. – С. 329.
³⁰ Институции Юстиниана. – С. 41.
³¹ Дигесты Юстиниана. – Т. IV. – С. 102.
³² Дигесты Юстиниана. – Т. VII. – Полутом 2. – С. 525.
³³ Там само. – С. 531.
³⁴ Дигесты Юстиниана. – Т. IV. – С. 267.
³⁵ Там само. – С. 771.

Резюме

Стаття присвячена дослідженню природних умов обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі. До природних умов, які впливали на обсяг правосуб'єктності, римські юристи відносили стать, вік та здоров'я. Відтак здійснюється спроба розкрити обсяг правосуб'єктності чоловіків і жінок залежно від їх віку та стану здоров'я.

Ключові слова: природні умови, обмеження правосуб'єктності, фізичні особи.

Резюме

Статья посвящена исследованию биологических условий ограничения правосубъектности физических лиц в Древнем Риме. К биологическим условиям, которые влияли на объем правосубъектности, римские юристы относили пол, возраст и здоровье. Поэтому делается попытка раскрыть объем правосубъектности мужчин и женщин зависимо от их возраста и состояния здоровья.

Ключевые слова: биологические условия, ограничение правосубъектности, физические лица.

Summary

The article explores the biological conditions restricting of the personality of individuals in Ancient Rome. Roman lawyers called the sex, age and health of the biological conditions that affect the volume of the personality. Therefore, attempts to reveal the volume of the legal personality of men and women depending on their age and health

Key words: the biological conditions, restriction of the personality, individuals.

Отримано 13.05.2010

С. В. КОНДРАТЮК

Сергій Володимирович Кондратюк, кандидат економічних наук, доцент Львівського університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІВ У СЕЙМІ ТА СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Становлення правової держави в Україні пов'язано з державно-владними інститутами, які функціонують на принципах парламентаризму, закріплених Конституцією України 1996 року: народ – єдине джерело влади, державна влада здійснюється на основі розподілу на законодавчу, виконавчу, судову; Конституція має вищу юридичну силу. Ці принципи лягли в основу організації державної влади у всіх розвинених країнах. Однак Україні довелося пройти довший історичний шлях, перш ніж прийняти їх. Особливу актуальність дослідженню цього шляху надає всезростаюча роль парламентаризму в сучасному українському суспільстві – він об'єктивно стає синтезом пріоритетних цінностей представницької демократії, способом її організації і інструментом функціонування, що зумовлює необхідність всестороннього вивчення цього питання для повного і ясного розуміння політичних процесів, прогнозування можливих варіантів їх розвитку.

Аналіз діяльності українських парламентарів у сеймі та сенаті Другої Речі Посполитої цікавий та необхідний не тільки з позицій «парламентознавства». Він актуальний також з позицій нових напрямків історико-правової науки – історії парламентського права та історії законодавчої техніки в Україні.

Парламентське право без справжнього парламенту інакше як фікцією не назвеш. Для парламентського права характерне багатство процедурних правил, велику увагу воно приділяє організаційним і структурним

питанням. Зрештою наявність парламентського права – невід’ємна складова парламентаризму у науковому розумінні цього поняття.

Тому діяльність українських парламентарів в умовах реального польського парламентаризму та парламентського права можна вважати не тільки накопиченням парламентської культури, а й формуванням відповідної політичної та правової традиції.

Функціонування польського парламенту в міжвоєнний період, у тому числі законопроектну діяльність українських парламентарів, частково досліджували вітчизняні науковці Т. Батенко, С. Дністрянський, В. Журавський, І. Єрмолаєв, В. Кульчицький, М. Козюбра, Г. Касьянов, М. Кобилецький, М. Кельман, І. Настюк, М. Никифорак, П. Стецюк, Б. Тищик, Л. Алексієвський, О. Аркуша, О. Зайцев, І. Соляр, а також польські вчені – М. Папежинська-Турек, Р. Тожецький, М. Фелінський, А. Хойновський та ін. Водночас у правовому аспекті ця вагома тема розкрита недостатньо і потребує подальшого дослідження з боку істориків-правознавців.

Мета і завдання дослідження – це з’ясування побудови міжпартійних взаємин у середовищі самих українських політичних партій різних ідеологічних орієнтацій, вироблення українськими парламентарями спільної лінії поведінки для просування українських інтересів у сеймі та сенаті, пошуки ними шляхів до порозуміння з польськими парламентарями, визначення раціональних елементів парламентського досвіду українських парламентарів, придатних для сучасного процесу державотворення.

З відродженням у 1918 р. Польської держави в українсько-польських взаєминах розпочалася нова несприятлива доба. Польща захопила українські землі, які входили до Російської та Австро-Угорської імперій.

Згідно відомої ухвали Ради послів країн Антанти 14 березня 1923 р. про узаконення анексії Західної України Польщею, польська влада дістала можливість самостійно вирішувати «українське питання». Шовіністична правляча верхівка на чолі з Ю. Пілсудським повністю колонізувала західноукраїнські землі, викоринювала національну самосвідомість населення, намагалася полонізувати його.

Зазначимо, що відроджена Польща стала парламентською республікою, а її політична система базувалася на конституційних засадах. Це давало можливість українцям захищати свої інтереси, брати участь у суспільно-політичному житті.

Українське питання стало поштовхом до активізації політичної діяльності різних політичних партій Галичини. Тут напередодні першої світової війни створено два польські суспільно-політичні табори – консервативно-демократичний «блок» і «націоналістичний «антиблок». Вони дотримувалися різних позицій щодо українських вимог, але спільним залишалось те, що поляки мають право політичної зверхності в галицькому краї.

У Польщі діяло понад 20 політичних партій, які намагалися в своїй діяльності використовувати різні форми боротьби за демократичні свободи і українську державність.

Важливою ділянкою боротьби за права українців та їх державність був польський парламент. Парламентську організацію українських політичних сил у новій Польщі умовно можна розділити на два періоди:

1. Від обрання та вступу в дію наприкінці 1922 р. парламенту (сейму і сенату) й президента держави і до середини травня 1926 р. (установлення диктатури Ю. Пілсудського);
2. Від травневого 1926 р. державного перевороту і до вересня 1939 р.

Завданням українських парламентарів у першому періоді був пошук форм і засобів впливу в польському парламенті, в другому – створення єдиного сконсолідованого фронту борні за українську державність, усвідомлення необхідності єднання в цій боротьбі з іншими національними меншинами – білорусами, євреями, німцями.

Значна роль у захисті інтересів українців належала Українському посольському (голова А. Васильчук) і Українському сенаторському (голова О. Карпінський) клубам. На їх основі 22 листопада 1922 р. було створено Українську парламентарну репрезентацію (УПР), яку часто називали просто Українським клубом¹. До складу УПР увійшли представники різних політичних переконань – і лівих, і правих, і центристських. У перші роки існування Польської держави сейм не мав стійкої парламентської більшості, оскільки жодна з політичних партій її не мала, а створені парламентські коаліції діяли неконструктивно. Це, зокрема, виявилось під час обговорення і прийняття ухвал життєво важливих питань (закону про вибори, шляхи і темпи вирішення аграрної проблеми, відношення до національних меншин та ін.).

На початку діяльності українські парламентарі шукали компромісу з поляками. Так, в січні 1923 р. відбулася зустріч голови Посольського клубу А. Васильчука з прем’єр-міністром В. Сікорським, на якій обговорювалися можливі поступки українцям з боку польського уряду в разі визнання ними польської державності та голосування за державний бюджет². У цьому зв’язку програмна декларація УПР від 23 січня 1923 р. висувала стратегічні вимоги, щоб українці мали повну можливість реалізації свого права на самовизначення³.

Називались основні тактичні вимоги українців: запровадження самоврядування, заснування початкових і середніх українських шкіл та ліквідація утравкістичних (двомовних) шкіл, заснування українського університету в Холмі, аграрна реформа на користь виключно місцевого населення, припинення військового посадництва та ін.

Заручившись обіцянками польського уряду, що він не буде проводити політику гноблення національних меншин, Український парламентський клуб у лютому 1923 р. все ж проголосував за довіру кабінетові Владислава Сікорського⁴.

Однак ці обіцянки уряду виявилися ілюзорними. На практиці він і надалі продовжував вдаватися до арештів, застосовував обмеження в галузі шкільництва, діяльності культурно-освітніх товариств і православної церкви.

Посилилась радикалізація настроїв українських парламентарів після рішення Ради послів Антанти про визначення права Польщі на Східну Галичину. На знак протесту українські послы демонстративно покинули засідання сейму, а прихильник співпраці з польським урядом А. Васильчук відмовився від голосування в Українській парламентській репрезентації. Новообраний голова С. Підгірський так сформулював своє кредо: «Ми йдемо з ким хочете, хоть з чортом, аби не з Польщею»⁵.

Невдовзі, 26 травня 1923 р., Український клуб вкупі з національними меншинами, правицею і «П'яс-том» відправили у відставку уряд В.Сікорського, а УПР перейшла в опозицію до всіх польських урядів аж до завершення каденції сейму в 1927 р.

2 червня 1923 р. посол С.Підгірський з трибуни польського сейму виклав основні вимоги українського народу: найширша національно-територіальна автономія всіх земель, що тепер знаходяться в межах Речі Посполитої; негайне одержавлення досі таємного університету у Львові; негайна амністія для всіх українців, які боролися за свої національно-політичні права; невтручання уряду в справи православної церкви і повне відокремлення церкви від держави; негайне об'єднання українського шкільництва на просторі всіх українських земель; врегулювання справ громадянства; скасування закону про осадництво на окраїнах; аграрна реформа мусить бути проведена на наших землях для українського, взагалі місцевого населення, згідно з волею цього населення⁶.

Найголовніша вимога національно-територіальної автономії, задекларована у програмі УПР, була уточнена в промові на засіданні сенату О. Карпінським, який зазначив: йдеться про автономію з власним сеймом, власними судовими, адміністративними органами, а навіть з військом⁷.

Зауважимо, що вимогу автономії висунули українці в сеймі під впливом потужної на західноукраїнських землях УНТП (Українська народна Трудова партія), яка недавно затвердила автономістську платформу і через один рік її скасувала. Так само незабаром вчинив і Український клуб. Такі дії – зайве свідчення того, що Українській парламентській репрезентації, як й іншим політичним силам, було притаманне певною мірою політичне кон'юнктурництво.

Однак інші пункти програми С. Підгірського стали основою подальшої роботи УПР. Щоправда жодної важливої пропозиції Українського клубу польським сеймом не було прийнято, а парламент ухвалив низку законів, які зміцнювали польські позиції у Львівському, Тернопільському, Станіславському воєводствах.

Травневий переворот Ю. Пілсудського посяв певні надії на зміну політики правлячих кіл Польщі, яка продовжувала застосовувати тактику маневрування і гнучких форм державної асиміляції. Спроби порозуміння поляків із нацменшинами в Польщі засвідчили надзвичайну складність руху етнічного населення до демократії.

Після травневого 1926 р. перевороту польська лівіця (ППС, «Визволення», Клуб праці, Селянська спілка) закликала українських парламентарів солідаризуватися з нею і підтримати кандидатуру Ю. Пілсудського на посаду президента Польщі. УПР висунула зустрічну пропозицію – визнати відомі стратегічні й тактичні вимоги українців. У відповідь представники лівих партій підписали декларацію про визнання для українців територіальної автономії та про боротьбу польської лівіці з націоналізмом (включно з українським), що не могло задовольнити УПР. На засіданні 30 травня 1926 р. більшістю голосів було ухвалено не брати участі у виборах президента, а під час голосування подати незаповнені картки⁸.

В умовах утвердження тоталітарного режиму постала необхідність заміни демократичної Конституції 1921 р. У січні 1929 р. Клуб безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ) подав проект змін до конституції, спрямованих на обмеження прав парламенту і зміцнення президентської влади. Українські парламентарі при обговоренні запропонованого конституційного проекту активності не виявили. На думку голови УНДО (найчисельнішої та найвпливовішої української партії) Д.Левицького, внесений ББСУ проект мав дві основні мети: «Непомірно збільшити владу президента і раз назавжди зробити неможливою боротьбу національних меншин за свої найістотніші права...»⁹.

Нова Конституція, ухвалена в квітні 1935 р., різко обмежила права парламенту, склад якого скорочували до 208 послів і 96 сенаторів. Сейм фактично втратив значення центру прийняття політичних рішень, реальну владу зосереджував президент. Виборчі ординації, доповнені відповідними «новаціями», значно ускладнювали виборчий процес і «відсікали» від нього значну частину виборців-українців. Довкола цього українські політичні сили розгорнули гарячу дискусію, яка в кінцевому підсумку ні до чого не призвела. Певною мірою це пояснюється і тим, що в керівництві УНДО визріло рішення піти на компроміс з урядом для збереження парламентського представництва.

На початку 30-х років послы від УНДО та УПР повертаються до гасла територіальної автономії, яке було ними відкинене в 1924 р., а відтак посилюють тиск на уряд.

Виступаючи на засіданні бюджетної комісії сейму 9 січня 1931 р., посол О. Луцький нагадав про міжнародні зобов'язання Польщі, а 20 лютого посол О. Олесницький на засіданні комісії закордонних справ звинувачив Польщу у не виконанні міжнародних зобов'язань щодо надання автономії Східної Галичини¹⁰.

Сенатор А. Горбачевський під час бюджетної дискусії на пленарному засіданні сенату зауважив, що закон від 26 вересня 1922 р. про самоврядування трьох воєводств Східної Галичини не був виконаний.

УНДО і УПР на спільному засіданні ексекютиви 2 липня 1931 р. приймають рішення звернутися до Ліги Націй з вимогою автономії для Східної Галичини, Волині, Підляшшя і Холмщини. У резолюції наголошувалося, що УНДО виступає за автономію всіх українських земель, які перебували у складі Польщі і тільки на цій засаді готова вести переговори з польським урядом¹¹.

Ідея територіальної автономії українців була підтримана ППС. 9 вересня 1931 р. Парламентарна спілка польських соціалістів зробила подання «в справі автономії земель Речі Посполитої, населених у більшості українцями». Крайовий сейм мав здійснювати автономну законодавчу владу, виконавчу – крайовий уряд на чолі з крайовим міністром, судову – крайові суди на чолі з апеляційним судом у Львові¹². Однак і цей законопроект охоплював не всі території, заселені українцями.

Законопроект ППС обговорювали на засіданні Українського клубу. Було вирішено голосувати проти нього, мотивуючи це тим, що: а) проект не охоплює всіх українських земель, вилучаючи з автономії Холмщину, кілька повітів Полісся та Підляшшя; б) згідно з ним, найвищу крайову владу призначає центральний уряд у Варшаві; в) проект ППС передбачає значно вужчу автономію, ніж це впливає з міжнародних зобов'язань Польщі, зокрема з ухвали ради послів 1923 р.; г) клуб може погодитись на автономію лише тоді, коли вона охоплюватиме всі українські землі й користуватиметься такими самими правами, які мала Угорщина в Австро-Угорській монархії. Водночас авторитетні українські парламентарі С. Баран і Я. Олесницький, зазначали, що проект польських соціалістів є серйозною теоретичною спробою розв'язання української проблеми в Польщі.

У жовтні 1932 р. група англійських політиків внесла до Ліги Націй петицію в справі автономії для Східної Галичини, на яку миттєво зреагувала польська преса, зауваживши, що представники українського народу самі не бажають автономії в межах Польської держави. Д. Левицький у відповідь на це зробив таку заяву: «Ми домагаємось від Польської держави, щоб згідно з ухвалою ради послів вона виконала свої зобов'язання міжнародного характеру щодо територіальної автономії. Вимагаємо тільки, щоб автономія була поширена на всі українські землі в межах польської держави¹³.

Прем'єр-міністр Я. Єнджеєвич у свою чергу заявив: існуючі польсько-українські відносини є плодом помилок обох сторін і настав час врегулювати ці відносини. І той же Д. Левицький, виступаючи з промовою в сеймі 6 лютого 1934 р. спробував зробити крок до порозуміння: «Ключ до розв'язання ситуації знаходиться в даний момент не в наших руках, а в руках уряду... Ми вимагаємо зміни всього політичного відношення до нашого народу...»¹⁴.

Однак у листопаді 1934 р. він змушений був виступити в сеймі проти урядового свавілля щодо українського професійного об'єднання Ревізійного союзу українських кооператив (РСУК), діяльність якого обмежували лише трьома південно-східними воєводствами і тільки частиною кооперативів. Крім того він порушив питання про закриття концтабору в Березі Картузькій, де більшість в'язнів були українцями.

Керівництво УНДО на початку 1935 р. зрозуміло безперспективність перебування в опозиції до польського уряду. На це вплинули ціла низка чинників:

- поступова ліквідація демократичного парламентарного устрою в Польщі, що звела нанівець можливість ефективної легальної опозиції;
- антиукраїнський терор в СРСР (зокрема голодомор 1932-1933 р.), який поховав надії на еволюцію УРСР у напрямі національної державності;
- тиск українського кооперативного руху, що потребував політичної стабільності для успішного господарювання.

Нові концепції були відображені в промові голови УНДО Д. Левицького в сеймі 5 лютого 1935 р., в якій він повторив відомі стратегічні й тактичні вимоги УНДО і УПР, водночас наголосивши, що його партія готова припинити боротьбу з польською владою заради «створення у межах Польської держави П'ємонту для українських визвольних змагань». Питання соборності українських земель відсувалося на другий план: «...Наше найвище право український народ скорше здійснить не через об'єднання, а через створення власної держави. Цю власну державу можемо і мусимо будувати в осередку українського народу, в Києві, і при допомозі держав Центральної і Західної Європи»¹⁵. Фактично пропонувався компроміс із польським урядом на антирадянській платформі.

Однак польський уряд не мав наміру відкрито укласти антирадянський блок з українськими партіями і висловив невдоволення через міністра внутрішніх справ. Д. Левицький 8 червня 1935 р. подав у відставку.

Порозумівшись, нарешті, з урядом Польщі, керівництво УНДО 6 липня 1935 р. ухвалило рішення взяти участь у виборах. Лідери УНДО усвідомлювали, що у випадку бойкоту виборів і втрати парламентарної репрезентації партія не зможе претендувати на роль єдиного представника українського населення. Це було логічне завершення процесу переходу до «реальної» політики, який почався після «пацифікації» 1930 р. Намагаючись розколоти єдиний фронт опозиційних сил, зокрема українських, польський уряд пішов на таку угоду. Це сталося тоді, коли намітилася тенденція до зближення українських партій і відбувалася підготовка до Всеукраїнського національного конгресу. Але коли стало відомо про угоду УНДО з польським урядом, підготовчий комітет конгресу розпався¹⁶.

З метою подолання виборчого марафону УНДО уклало виборчу угоду з виразно проурядовою загальнопольською партією ББСУ. Відповідно до неї, українські кандидатури були узгоджені з польським урядом, на вимогу якого до виборчого списку УНДО не внесли імена Д. Левицького і голови Союзу українок М. Рудницької. Виборча угода спричинила шалену критику не лише з боку інших українських партій, а й у самому УНДО. Проте більшість членів ЦК УНДО схвалила цю угоду, до неї приєдналася Українська народна обно-

ва (УНО) – організація, тісно пов'язана з греко-католицьким духівництвом. Інші українські партії (УСРП, УСДП, ФНЄ, а також підпільні організації – ОУН та КПЗУ) бойкотували вибори.

Аналіз передвиборчих програм, декларацій і заяв різних українських політичних партій і груп підтверджує, що в них чітко простежуються різні орієнтації: «на власні сили» (УНДО і УСРП), «на Схід» (обидва Сельроби, а також УПП); «на Варшаву» (українські послы в ББСУ).

Курс на «нормалізацію» польсько-українських стосунків був остаточно закріплений на засіданні ЦК УНДО 12 жовтня 1935 р., на якому Д.Левицький востаннє виступив у ролі голови партії. Новим головою УНДО й УПР було обрано редактора «Діла» В. Мудрого – людини більш здатної до діалогу і порозуміння з польською владою.

Зближення УНДО з урядовими колами продовжувалося в новому парламенті. У програмній промові В.Мудрого (вже як голови УПР) 6 грудня 1935 р. йшлося про необхідність співжиття польського та українського народів, перелічувались українські «постулати», викладені у відомій програмній декларації УПР ще від 23 січня 1923 р. Уперше від 1923 р. голова УПР заявив про підтримку урядового бюджету. Посол В. Целевич, виступаючи у бюджетній комісії 14 січня 1936 р., підтримав збільшення військових видатків «із-за комуністичної загрози» і тому, що сильна польська армія «є в життєвому інтересі українського народу». На позиції цілковитої лояльності до Польщі залишалось Волинське українське об'єднання (ВУО). Установчий з'їзд цієї партії відбувся 29 червня 1931 р. у Луцьку¹⁷.

Поляки не могли не помітити реальних змін у поведінці основної української політичної сили, і уряд зробив певні поступки українцям. Так, В. Мудрого обрали одним з п'яти віце-маршалів сейму, оголосили амністію, завдяки якій було звільнено більшість в'язнів-українців концтабору в Березі Картузькій. Проте основні вимоги УНДО і УПР уряд не поспішав виконувати і продовжував дискримінацію українців.

Прихильники «нормалізації» не могли продемонструвати позитивних наслідків своєї політики, втрачаючи вплив. У середині 1936 р. з'явилися симптоми кризи «нормалізації». На спільних засіданнях ЦК УНДО й УПР було прийнято низку резолюцій про недостатню нормалізаційну політику, попри добру волю українського суспільства, і закликали до рішучої боротьби на парламентській арені за реалізацію українських вимог. Особливо гостру критику викликала справа парцеляції в Східній Галичині, що здійснювалося з вигодою для колоністів із центральних воєводств Польщі. На засіданні УПР 13-14 липня було прийнято заяву, в якій зазначалося, що нормалізаційний курс «не всюди виявився у змінах на краще»¹⁸.

Зрештою, проти лінії партійного керівництва УНДО виникла опозиція, очолювана Д.Левицьким, яка групувалася навколо газети «Діло». Під тиском опозиції 26 вересня 1936 р. ЦК УНДО змушений був прийняти різку резолюцію. «Предложені Українською Парляментарною Репрезентацією найпильніші постулати, – наголошувалось у ній, – полагоджено тільки в мінімальній частині, а на земельному відтинку поведено політику, яка погіршила і загострила земельні відносини на наших землях...» О. Луцький 14 грудня заявив у сенаті: УПР буде голосувати проти бюджету Міністерства сільського господарства, якщо воно і надалі відбиратиме землю у українських селян¹⁹.

На аграрні проблеми УПР звертала особливу увагу і на початку 1937 р. Так, 26 січня посол Пеленський категорично заявив у бюджетній комісії, що УПР буде голосувати проти бюджету Міністерства сільського господарства. На пленарному засіданні сейму 24 лютого В. Мудрий протестував проти наміру Міністерства продовжити колонізацію земель, населених переважно українцями та ін.

Однак на початку 1938 р. стало очевидно, що «нормалізація» відносин із поляками залишилася нездійсненою і не могла бути реалізована в тодішніх політичних реаліях.

Деякі місцеві організації УНДО вважали кроки партійного керівництва недостатніми, вимагаючи припинити спілкування з урядом і вийти з парламенту. На засіданні повітового народного комітету УНДО, яке відбулося в Перемишлі 23 грудня 1938 р., місцеві активісти різко критикували політику УПР і пропонували В. Мудрому разом з усіма українськими послами або зректися мандатів, або вийти з ЦК. Голова ПНК М. Хробак навіть запропонував утворити опозицію до ЦК УНДО з центром у Перемишлі.

За таких обставин УПР не могла продовжувати співпрацю з польською владою і констатувала припинення політики «нормалізації». Це заявив В. Целевич на засіданні бюджетної комісії 12 січня 1939 р., назвавши три основні причини такого кроку: 1) вороже ставлення польського місцевого суспільства і польських громадських організацій; 2) антиукраїнські дії адміністративної влади всіх рівнів, органів поліції, прикордонної служби; 3) бездіяльність уряду²⁰.

Заради об'єктивності зауважимо, що провал «нормалізації» спричинений не лише діями польської сторони, – його «підштовхували» також радикалізація українського суспільства й курс окремих українських політиків на Німеччину, з допомогою якої сподівались відродити українську державність на Східній Україні.

Відмова керівництва УНДО від нормалізаційної політики сприяла ліквідації внутрішнього конфлікту в самій партії. На засіданні ЦК УНДО було створено Медіаційну комісію. Вона виробила платформу внутрішнього порозуміння. ЦК УНДО 4 лютого 1939 р. затвердив програму порозуміння, а В. Кузьмович від імені внутрішньої опозиції заявив, що вона перестає існувати.

Тим часом суспільно-політична ситуація на західноукраїнських землях продовжувала загострюватись. На початку березня 1939 р. «новий курс» національної політики «санаційного» уряду був остаточно закріплений у дискримінаційній постанові Ради Міністрів про зміцнення польського елемента в східних воєводствах²¹. Намагання В. Мудрого та В. Целевича 25 травня 1939 р. порозумітися з цього питання з прем'єр-міністром Славоя-Складковським ні до чого не призвело.

Провал «нормалізації» спричинив занепад ролі УНДО й інших легальних партій і розчарування у парламентаризмі, що змушувало частину українців, зокрема молодь, вдаватися до радикальніших засобів боротьби, які застосовувала ОУН. Насправді УНДО й УПР залишалися впливовими чинниками, з якими рахувався і польський уряд. Фактом є те, що інтегральний націоналізм тоді був на піднесенні, а національна демократія занепадала, і це зумовлювалось загальною кризою демократії в Європі.

Упродовж всієї парламентської діяльності українські послы (здебільшого представники УНДО) подавали на розгляд сейму десятки законопроектів стосовно оборони політичних, економічних, освітньо-культурних і релігійних прав українців, зробили сотні запитів до сейму й уряду. Особливо гострою була їхня реакція на організовані урядом у 1930 р. «пацифікації» (умиротворення), зловживання під час виборів до сейму і сенату, дискримінацію українців у майнових питаннях, передусім в аграрних. На превеликий жаль, більшість законопроектів були відхилені, а запити та вимоги українців не отримували розуміння й відповідної реакції ні в сеймі, ні в уряді.

Востаннє українські парламентарі виступали в сеймі 2 вересня 1939 р. (на другий день після нападу Німеччини на Польщу). С. Скрипник і В. Мудрий запевнили, що українці разом з польським народом стануть проти спільної небезпеки. «Тепер не час на взаємні політичні спори, – заявив голова УПР. – Разом з усім громадянством українці виконають обов'язок і принесуть усі жертви для оборони держави»²². Проте навряд чи ця декларація була цілком широю. Насправді більшість українців не бажала захищати державу, яка не зуміла стати для них Батьківщиною.

Діяльність українських парламентарів у сеймі та сенаті Другої Речі Посполитої становить безцінне джерело досвіду реальної парламентської роботи українців, який нам ще належить досконало вивчити і критично осмислити.

На сучасному етапі особливо важливо звернутися до витоків зародження і розвитку народного представництва, оскільки і зараз задача удосконалення державного, в тому числі законодавчого механізму залишається актуальною, а практика здійснення багатьох уже проведених перетворень наглядно свідчить, що ігнорування минулого веде до помилок. Досвід парламентської діяльності українських представників у законодавчих органах Другої Речі Посполитої акцентує увагу на вирішенні проблем, які постали у розвитку сучасного українського парламентаризму. Перш за все йдеться про нерозуміння або ігнорування глибини і високого призначення представницької природи парламенту. Бажання обмежити сферу діяльності парламенту тільки законотворчістю небезпечно для розвитку представницьких аспектів його організації і діяльності. Формування парламентських інститутів під посиленням контролем виконавчої влади і президента дає не реальну систему спрямувань і противаг, а нестійкий баланс елітних груп, виключає розподіл влади і може привести до авторитаризму. Історичне підґрунтя для подібних процесів те ж, що і майже 100 років тому, коли парламент не був у повній мірі цілісним виразником інтересів і волі народу.

¹ Наше Життя (Холм). – 1922. – 26 лист.; 1923. – 25 лют.

² Див.: Зайцев О. Ю. Українці в польському парламенті (1922-1927 роки) / О. Зайцев // Збірник наук. праць: Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2000. – Вип. 7. – С. 344.

³ Там само. – С. 341-344.

⁴ Зайцев О. Ю. Вказана праця.

⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 392, оп. 1, спр. 3, арк. 9 зв.; спр. 6, арк. 9 зв.

⁶ Sprawozdania stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej. – 42 pos. z 2 VI 1923. – S. 71-72.

⁷ Sprawozdania stenograficzne Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I. Warszawa, 1922-1927. – 22 pos. z 8 VI 1923. – S. 10.

⁸ Наше Життя (Холм). – 1922. – 26 лист.; 1923. – 25 лют.

⁹ Sp. sten. Sejmu. Okres II. – 54 pos. z 27 II 1929. – J. 24.

¹⁰ Діло. – 1936. – 19 січня; 1931. – 13 січня; 1939. – 5 верес.

¹¹ AAN, MSW, 1039, k. 52.

¹² Sprawy Narodowośćowe. – 1931. – Nr.6. – S.623-624.

¹³ Sp. sten. Sejmu. Okres III. – 70 pos. z 3 XI 1932. – J. 55-63.

¹⁴ Sp. sten. Sejmu. Okres III. – 111 pos. z 6 II 1934. – J.9; 124 pos. z 6 XI 1934. – J. 59-72.

¹⁵ Sp. sten. Sejmu. Okres III. – 128 pos. z 5 II 1935. – J. 26-32.

¹⁶ Sp. sten. Sejmu. Okres III. – 145 pos. z 25 VI 1935. – J.88.

¹⁷ Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX-XX ст.) / Малик Я. Й., Вол Б. Д., Гелей С. Д. та ін.: За загальною ред. д-ра іст. наук, проф. Малика Я. Й. Навч. посібник. – Л.: «Світ», 2001. – 296 с. – С. 127.

¹⁸ Sp. sten. Sejmu. Okres II. – 54 pos. z 27 II 1929. – J. 24.

¹⁹ Sp.sten.Senatu. Kadencja IV. – 18 pos. z 14 XII 1936. – J.52-59.

²⁰ Національна політика. – 1939. – 22 січ.

²¹ Алексієвець Л. Новітня історія Польщі. – Київ, 2002. – 448 с. – С. 159.

²² Sp. sten. Sejmu. Okres II. – 54 pos. z 27 II 1929. – J. 24.

Резюме

Досліджено діяльність українських парламентарів у сеймі та сенаті міжвоєнної Польщі від кінця 1922 р. до вересня 1939 р. Окреслено організаційні форми і засоби політичного впливу українців у польському парламенті, намагання створити

єдиний сконсолідований фронт у боротьбі за національні інтереси, прагнення парламентськими методами реалізувати стратегічні й тактичні цілі та завдання українців.

Ключові слова: парламентська республіка, політичні партії, конституція, українська парламентська репрезентація, сейм, сенат, територіальна автономія, декларація.

Резюме

Исследовано деятельность украинских парламентариев в сейме и сенате междувоенной Польши с конца 1922 г. до сентября 1939 г. Очерчены организационные формы и методы политического влияния украинцев в польском парламенте, попытку создать единый консолидированный фронт в борьбе за национальные интересы, желание парламентскими методами реализовать стратегические и тактические цели и задачи украинцев.

Ключевые слова: парламентская республика, политические партии, конституция, украинская парламентская репрезентация, сейм, сенат, территориальная автономия, декларация.

Summary

The article deals with the problem of the activity of the Ukrainian parliamentarians in the Sejm and the senate in the interwar Poland from the end of 1922 to September 1939. The organizational forms and means of the political authority of the Ukrainians in the Polish parliament, the attempts to create a single consolidated front of fighting for the national interests, striving for realization strategic and tactic goals and tasks of the Ukrainians with parliamentary methods have been searched and defined.

Key words: parliamentary republic, political parties, Constitution, the Ukrainian parliamentary representation, the Sejm, senate, territorial autonomy, declaration.

Отримано 13.05.2010

Т. П. МІНКА

Тетяна Павлівна Мінка, докторант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЯК КРИТЕРІЙ ПОДІЛУ ПРАВА НА ГАЛУЗИ

Масштабні перетворення в Україні наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ в. відродили у вітчизняній юриспруденції інтерес до проблеми дуалізму права. Більшість провідних представників сучасної правової науки визнають, що такий розподіл існує. Однак, при вирішенні окремих структурних елементів права (норма, галузь і підгалузь, інститут і субінститут) концепція поділу права на публічне та приватне не завжди враховується і виступає скоріше як побічна, допоміжна характеристика, хоча «макророль такого розподілу є безумовною»¹. Пояснюється це в основному слабкою вивченістю проблеми, багато аспектів якої потребують ґрунтовної розробки. Наприклад – питання про критерії розподілу права.

Метою статті є а підставі аналізу поглядів науковців щодо критеріїв поділу системи права на приватне та публічне, галузі, підгалузі та інститути, з'ясувати сутність правового режиму, як основи поділу права.

Узагальнюючи наявні матеріали, можна виділити кілька теорій розподілу права з використанням різних критеріїв.

1. Теорія субординації (критерій методу права², співвідлеглості, влади-підпорядкування, методу є домінуючою у правовій доктрині при розмежуванні публічного та приватного права, розкриває характер відносин між суб'єктами правовідносин. Крім того, при такому підході досить важко зрозуміти, якими нормами, приватними або публічними, є, наприклад, норми Конституції України, що закріплюють права власників і їх гарантії; який характер мають процесуальні норми; норми Цивільного кодексу України, що встановлюють обов'язки суб'єктів цивільно-правових відносин перед державою; норми Цивільного кодексу України, що встановлюють підстави і наслідки визнання угод недійсними тощо³.

2. Теорія інтересу виходить із спрямованості інтересів окремих правових положень. Звідси публічним правом є правові положення, які слугують суспільному інтересу, приватним правом - положення, спрямовані на задоволення індивідуальних інтересів. Якщо публічне право опосередковує ставлення держави до особи і виражає інтереси суспільства в цілому, приватне право відображає інтереси особи⁴. У рамках цієї теорії також виокремлюють критерій захисту інтересу. Суть його така, що якщо порушене право захищається виключно з ініціативи держави, у тому числі і тоді, коли воля потерпілої особи ігнорується, то перед нами область публічного права. Якщо захист здійснюється за вимогою особи, чие право порушене, то це право встановлене нормами приватного права⁵.

Використання лише інтересу як критерію диференціації права на публічне та приватне є недостатнім, оскільки «не дозволяє здійснити чітке розмежування численних правових положень, які враховують як суспільні, так і приватні інтереси, або такі, які діють в одному напрямку, або спрямовані один проти одно-